

NEMIS VA O'ZBEK TILLARI MAQOLLARINI TILLARARO TAQQOSLASH ASPEKTLARI

O. Eshonqulov¹, D. Teshebaeva²

Annotatsiya:

Ushbu maqolada nemis va o'zbek maqollarining semantikasiga bog'liq ravishda tengligi ko'rib chiqilgan. Madaniyatlararo taqqoslashdagi praemiologik universalialar va o'ziga xosliklarning semantik va strukturaviy qiyosiy tahlili ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: paremiya, qiyosiy tavsif, paremiologik universalialar.

doi: <https://doi.org/10.2024/acg7h756>

Tillarning muhim xususiyatlari va ular bilan ajralmas ravishda ona tilida so'zlashuvchilarning madaniyati tillarni taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish jarayonida ochiladi. Yu.S.Stepanovning so'zlariga ko'ra, "ikki til me'yorlarining qiyosiy tavsifi har bir tilda mavjud bo'lgan lug'at bo'shliqlarini, tilning semantik xaritasidagi faqat bir tilda gapiradigan odam uchun ko'rinmaydigan "oq dog'larni" ochib beradi". Ma'lumki, turli tillarni ilmiy taqqoslash va qiyoslash ancha uzoq tarixga ega bo'lib, tillarni bilishni takomillashtirishning asosiy oqilona usullaridan biri sifatida tobora e'tirof etilmoqda. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, tillarni qiyosiy-tipologik o'rganish turli tillarning tarkibiy, semantik va boshqa xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Uning yordami bilan tarixiy va hududiy o'zgarishlar natijasida bir tilning boshqa tilga ta'sir darajasi va tabiati o'rganiladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadidan kelib chiqib, biz nemis va o'zbek tillaridagi maqollarning semantikasiga bog'liq ravishda tenglik darajasini aniqlashga harakat qildik, bu esa ancha murakkab vazifadir. Uning murakkabligi shundaki, taqqoslanayotgan tillar bir-biriga yaqin bo'lmagan madaniyatlar in'ikosini o'z ichiga oladi. Ma'lumki, tilni yaqin orada o'zlashtirishni boshlagan inson chet tilining shakllarini to'liq o'zlashtirmaguncha u ona tilidan aqliy ravishda tarjima qiladi. Ona tili yoki boshqa bir tanish bo'lgan tilning o'rganiluvchi tilga ta'sirini (aralashuvini) yengib o'tishning ikki yo'li mavjud: tegishli til muhitida keng ko'lamli til amaliyotiga ega bo'lish yoki ona tili va o'rganiluvchi til o'rtasidagi farqlarni bilish. Shuning uchun ham so'nggi o'n yilliklarda turli tillarni qiyosiy o'rganishga nisbatan qiziqish ortib borayotganini kuzatish mumkin. Bunday faoliyat natijasida o'z maqsadlari, yo'nalishlari, til materialini qamrab olishi jihatidan farq qiluvchi qarama-qarshi, differentsial yondashuv va tadqiqotlar vujudga keldi. Avvalo, tarjima nazariyasidan kelib chiqish kerak.

E.Koseriu ba'zi qiyosiy xususiyatlarni tahlil qilar ekan, tillarni qiyosiy o'rganishning ulkan ahamiyatini qayd etib, bu tillarning shakllari va faoliyatidagi o'xshashlik va farqlarni ham aniqlash imkonini berishini qayd etadi, uning til universalialarini aniqlash va qiyosiy

¹ *Eshonqulov O.S., SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi*

² *Тешебаева Динара Тургунбаевна, старший преподаватель кафедры иностранных языков, филиал КазНУ им. аль-Фараби*

tavsifiy grammatikani tuzishda muhimligini ta'kidlaydi. To'g'ri yo'nalishda va oqilona tarzda olib borilgan qiyosiy tahlil idrokni yaxshilashga, shuningdek, taqqoslangan tillarni uning turli aspektlarida o'rgatish va ularni yanada samaraliroq idrok etishga hissa qo'shishi shubhasiz.

Tilshunoslik sohasidagi qiyosiy tadqiqotlarga Yu.Yu.Avaliani, L.Rozenzon va boshqa tilshunos olimlar asos solgan. Hozirgi vaqtda, yuqorida aytib o'tilganidek, ushbu yo'nalish dunyoning ko'plab olimlari tomonidan muvaffaqiyatli ishlab chiqilmoqda. Biroq, umuman olganda, paremiologiya sohasidagi qiyosiy xarakterdagi ko'plab ishlar faqat tillararo munosabatlarning ayrim masalalarigagina bag'ishlangan, vaholangki, madaniyatlararo muloqotning rivojlanishi davrida paremiologiya bo'yicha turli darajalarda fundamental tadqiqotlar o'tkazish zarurati allaqachon yuzaga kelgan. Ma'lumki, turli etnik madaniyatlar so'zlovchilarining lingvistik ongini qiyosiy tahlil qilish qadimdan madaniyatlararo muloqotni tahlil qilish usuli sifatida e'tirof etilgan. Biz paremiologiya asosida ham shunday qiyosiy tahlilni amalga oshirish zarur deb hisoblaymiz.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, paremiologiyada tillararo umumiylikni aniqlash ko'p hollarda oddiy leksik darajaga qaraganda ancha qiyin. Paremiologiya ko'proq milliy tilning o'z zaxiralari asosida rivojlangan. Shuni qo'shimcha qilish kerakki, ko'plab nazariy masalalar hal etilmagan yoki juda ziddiyatlidir. Bu, birinchi navbatda, paremiyalarning, ayni vaziyatda maqollarning tabiati muammolariga taalluqlidir. Shu munosabat bilan shuni qo'shimcha qilish kerakki, turli tillarda bir xil semantik turdagi maqollar mavjud. Biroq, ular yetarlicha o'rganilmaganligi sababli, ular birinchi marta qaysi tillarda paydo bo'lganligini, ya'ni ularning genezini aniqlash va ma'lum bir tilda qanchalik genuin ekanligi haqidagi savolga javob berish qiyin.

Turli xil (nemis va o'zbek) tillarining paremiologiyasini ularning turli darajada o'rganilganligi va turli til oilalariga mansubligini hisobga olgan holda qarama-qarshi tahlil qilish yanada qiyinroq. Maqollar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga qaratilgan sinxron taqqoslash ushbu tillarda sodir bo'lgan va sodir bo'layotgan jarayonlarni tushunishga yordam beradi, bu ish mazkur tadqiqot jarayonida amalga oshirilgan.

Ingliz, nemis yoki frantsuz kabi Yevropa tillari yetarli darajada o'rganilganligini va ular asosida boshqa tillar bilan ko'plab taqqoslashlar amalga oshirilganligini ta'kidlab, sayyoraning Yevroosiyo qismida yashovchi xalqlarning boshqa ko'plab tillari haqida ham shunday degan fikrni aytish qiyin, garchi so'nggi paytlarda o'tmishdagidan farqli o'laroq bu xalqlarning bir-biriga bo'lgan qiziqishi ortdi. Shu bilan birga, arab, rus va turkiy tillardan o'zlashmalar ko'plab markaziy Osiyo tillarining lug'aviy tarkibiga tobora chuqur kirib borishi shubhasizdir. Qolaversa, bugungi kunda bu tillarda ingliz yoki frantsuz tillaridan qo'shilishlarni ko'proq uchratish mumkin. Paremiologik materialni sinxron taqqoslash tillarning o'zaro boyitish jarayonlarini tushunishga, tilning leksik tarkibidagi umumiy xususiyatlar va farqlarni topishga yordam beradi. Mazkur ishda tillararo o'xshashlik va farqlarni aniqlashga qaratilgan ikki tilning paremiologiyasini sinxron taqqoslash materialni umumlashtirishning turli darajalarida, xususan, nemis va o'zbek tillarining o'ziga xos paremiologik materiallarini taqqoslash asosida amalga oshirildi. Ushbu tadqiqotda nemis va o'zbek tillari maqollari o'rtasidagi ham til ichidagi, ham tillararo o'zaro bog'liqlik yoritiladi, bu munosabatlarning mohiyati, sifat va miqdoriy (kvalitativ va kvantitativ) tahlil natijalari aks etadi hamda mazkur munosabatlarni taqozo etuvchi omillarni aniqlashga urinishlar amalga oshiriladi. Ushbu tadqiqotda sinxron-qiyosiy tahlilning umumiy tamoyillari asosida til ichidagi tavsif amalga oshirildi, tillararo farqlar va o'xshashliklar ko'rsatildi. Shu bilan birga o'rganilayotgan tillarning xususiyatlari hisobga olingan: ular turli xil tuzilishga ega; yozuvi turli "yosh"da; turli darajada tadqiq qilingan. Qardosh bo'lmagan tillarni taqqoslashning o'ziga xosligi va murakkabligi taqqoslanadigan

maqollarning moddiy o'xshashligi deyarli yo'qligi bilan izohlanadi (maqol va maqollarning to'g'ridan-to'g'ri olinishi bundan mustasno). Yuqorida ta'kidlanganidek, taqqoslanayotgan tillarning turli darajada o'rganilganligi ham vazifani murakkablashtiradi. Ma'lumki, o'zbek va nemis tillari uzoq tarixga, boy kitobiy va yozma an'analarga, o'rnatilgan funktsional uslublar tizimiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Janet Sobieski. "Wolfgang Mieder, Professor of German and Folklore". Retrieved 17. February 2009.
- [2]. K. Grigas. Einige Probleme der moderne Parömiographie und Parömiologie. In: *Acta Entnographica Hungarica*, 2000, Vol. 45, Nos. 3-4, pp. 365-369.
- [3]. С.Г.Терминасова "Язык и межкультурная коммуникация" (2000 г., 2005 г., 2008г. – ISBN 978-5-387-00069-0).
- [4]. Владимир В Воробьев. Лингвокультурология (теория и методы). 1997.
- [5]. Umidovna, Farhodova Shahzoda, and Umarova Oyzoda Solijonovna. "The structure of Russian and Uzbek intonation and its peculiarities in pronunciation." *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi* 3.3 (2024): 84-87.